

Аубакирова Қ.Қ.,
Мустафаева А.А.

**Мәмлүк-қыпшақ
тіліндегі ескерткіштердің
лексика-семантикалық
ерекшеліктері**

Aubakirova K.K.,
Mustafayeva A.A.

**The lexical-semantic features
of Mamluk-Kipchak written
monuments in the Mamluk-
Kipchak language**

Аубакирова Қ.Қ.,
Мустафева А.А.

**Лексико-семантические
особенности письменных
памятников на
мамлюкско-кыпчакском языке**

Берілген мақалада этнолингвистикалық дереккөз ретінде мәмлүктер билігі кезіндегі (XIII-XV ғ.) түркі-араб мәдени және тілдік байланыстарының нәтижесінде мәмлүк-қыпшақ тілінде дүниеге келген жазба ескерткіштердің тарихи-мәдени және лексика-семантикалық ерекшеліктері сипатталады. Сонымен қатар «Тәржұман», «Әд-Дурра» және «Әл-Қауанин» атты ортағасырлық қолжазбалардың лексикалық қорына талдау жасалады.

Түйін сөздер: мәмлүк, қыпшақ, қолжазба, «Тәржұман», «Әд-Дурра», «Әл-Қауанин».

The article discusses the lexical-semantic features of the language of Mamluk-Kipchak written monuments «Tarzhuman», «Ad-Durra» and «Al-Kauanin» in the Mamluk-Kipchak language, used as ethnolinguistic sources.

Key words: Mamluk, Kipchak, «Tarzhuman», «Ad-Durra» and «Al-Qawanin».

В данной статье рассматриваются лексико-семантические особенности языка письменных памятников «Таржуман», «Ад-Дурра» и «Аль-Кауанин» на мамлюкско-кыпчакском языке, являющихся этнолингвистическим источником.

Ключевые слова: мамлюк, кыпчак, рукопись, «Тарджуман», «Ад-Дурра», «Аль-Кауанин».

**МӘМЛҮК-ҚЫПШАҚ
ТІЛІНДЕГІ
ЕСКЕРТКІШТЕРДІҢ
ЛЕКСИКА-
СЕМАНТИКАЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған қолжазбаларда берілген әрбір сөз өзіндік елтанитқыш қызметке ие және ондағы қыпшақ тіліндегі сөздер тек мәмлүк-қыпшақтарының ғана емес, қазақ халқының да салт-дәстүрі, әдет ғұрпы, тұрмыс-тіршілігі туралы дереккөз бола алады. Кез келген сөздің лексикалық, лексика-грамматикалық, грамматикалық мағыналары болуымен қатар тілдік мағыналары да болады. Лексикалық, лексика-грамматикалық, грамматикалық мағыналар сөздің номинативтік, коммунативтік, экспрессивтік, кумулятивтік қызметтері негізінде қалыптасса, тілдік мағыналар тілдік жүйе негізінде қалыптасады. Кез келген тіл адам өмір сүрген қоғаммен, сол кездегі мәдени өмірмен тығыз байланысты. Кез келген тілдің лексикасы белгілі бір қарым-қатынастар мен байланыстардағы тақырыптық және семантикалық топтардың негізіндегі тілдің құрылымдық жүйесінен құралады [1].

XIII-XV ғасырлардағы түркі-қыпшақ тіліндегі жазба ескерткіштердегі тілдік материалдардан орта ғасырдағы түркі халықтарының қоршаған орта, табиғи құбылыстар, адам болмысы және жалпы түркі халықтарына тән мәдени-рухани құндылықтар жүйесі туралы ақпарат алуға болады. Себебі V-XV ғасырлар аралығында дүниеге келген жазба ескерткіштер бүкіл түркі халықтары үшін ортақ мұра болып табылады. Оның үстіне мәмлүк-қыпшақ тіліндегі жазба ескерткіштердің тілін зерттей отырып, ондағы сөздердің басым көпшілігі ерте заманнан бері келе жатқан, осы күнгі түркі тілдес халықтардың негізгі сөздік қорында қалыптасқан жалпы түркілік сипаттағы сөздер екендігі анықталған. Сөздердің бір тобы кейбір фонетикалық өзгерістерге ұшырағанымен, тұлғалық-лексикалық мағынасы сақталып қалған. Сондықтан мәмлүк-қыпшақ тіліндегі тілдік материалдар түркі халықтарының дүниетанымы мен наным-сенімдерін зерттеуде де құнды дереккөз бола алатындығы анық. Мәмлүктер билігі тұсында жазылған лингвистикалық еңбектерде әлеуметтік, тұрмыстық, мәдени реалиялардың көрінісі болып табылатын қыпшақ тіліндегі көптеген лексикалық оралымдар мен термин сөздердің араб тіліндегі аудармалары беріледі.

Түркітанушы ғалым М.Қ. Ескеев: «Көне жазба ескерткіштері мәтіндерінің лингвофилософиялық негіздерін тіл-адам, тіл-болмыс, тілтаным, тіл-ойлау, тіл-мәдениет жұптарының сабақтастығында зерделеу – жалпыадамзат өркениетіндегі түркі өркениетінің мәртебесін айқындауға септігін тигізеді. Адамзат коммуникациясының универсалды құралы саналатын таңбалар жиынтығы қоғаммен, әлеуметпен тікелей байланысты, ол белгілі бір әлеуметтік ортаның болмысынан туындай отырып, қоғам мүшелерінің өзара сұхбаты мен қарым-қатынасына бағытталады» деп, тіл арқылы белгілі бір халықтың, қоғам мүшелерінің тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын, рухани болмысын айқындауға болатынын көрсетеді [2, б. 110].

Қолымызда жинақталған жазба ескерткіштер лексикасының мазмұны, табиғаты мен көлемін анықтау үшін ондағы сөздерді белгілі бір жүйе бойынша лексика-семантикалық топтарға бөліп зерттеу қажет. Осы мақсатпен «Тәржұман», «Әд-Дурра» және «Әл-Қауанин» жазба ескерткіштерінің сөздік бөлімінде берілген түркі-қыпшақ тілінің лексикасына семантикалық тұрғыдан талдау жасалды. «Әл-Қауанин» ескерткішінің есім сөздер және оған қатыстылар деп аталатын үлкен тараудың соңғы бесінші бөлімінде түркі-қыпшақ тілінің лексикасы бірнеше семантикалық топтарға бөлінген. Осы бөлімнің соңғы бөлімшесінде семантикалық топтарға жіктелген шамамен он бес беттен тұратын қыпшақ тіліндегі сөздердің арабша аудармалары берілген. нидерланды түркітанушысы Р. Ермерстің зерттеуі бойынша, бұл бөлімде бес жүз сөз [3, б. 28], ал Қазақ энциклопедиясындағы «Әл-Қауанин әл-куллия лидабт әл-луғати әт-туркийя» атты мақалада тоғыз жүз сөз берілген деп көрсетілген [4, б. 182]. «Әл-Қауанин» жазба ескерткішін арнайы зерттеу нысанына алған С. Дүйсеновтің зерттеу жұмысында бұл бөлімнің лексикалық құрамы туралы сөз қозғалмаған. Қолжазба авторы қолжазбаның сөздік бөлімін мынадай сөздермен бастаған:

الفصل الخامس في اسماء الاعيان و هذا الفصل مما تعذر الاحاطة به واستيفاره فلنورد منه ما يتبر ايراده.

«Бесінші бөлім – атау сөздер. Бұл бөлімге жататын сөздерді толық қамту оңай емес. Сондықтан да, олардан барынша оңайларын келтіретін боламыз» [5, п. 65/Б].

«Атау сөздер» деп аталатын бұл бөлімде қыпшақ тілінде жиі қолданылатын, карапайым

сөздердің тізімі берілген. Зерттеу барысында он бес беттен тұратын «Атау сөздер» (أسماء الاعيان [’asmā’u-l-’a’iān]) деп аталатын сөздік ретінде берілген қолжазбаның бұл бөлімінде арабша сөздердің тізімі мен жанына осы сөздің қыпшақ тіліндегі баламасы қызыл сиямен берілген. Қыпшақ тіліндегі сөздерді қызыл сиямен беру – ортағасырлық мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған сөздіктердің барлығына ортақ сипат. Ғылымда мәмлүктер билігі кезіне жататын «Әд-Дурра», «Тәржұман», «Булғат әл-муштақ» және т.б. еңбектердің барлығында қыпшақ тіліндегі сөздер қызыл сиямен ерекшеленіп берілген. Бұл мәмлүктер билігі кезінде дүниеге келген еңбектерді зерттеуде біршама жеңілдік тудырады.

Еңбектің «Атау сөздер» деп аталатын сөздік бөлімінде зат есімге жататын сөздермен қоса түстер мен сипаттардың атаулары, сан есімдер де берілген. Зерттеу жұмысының нәтижесінде, сөздік бөлімде сан есімдерді қоспағанда барлығы үш жүз алпыс сегіз сөз берілгендігі айқындалды. Зерттеу барысында «Атау сөздер» деп аталатын бөлімнің соңғы бөлімшесі ретінде берілген сан есімдер тобы бөлек тарауша ретінде қарастырылды. Сөздік бөлімінде берілген есім сөздерге талдау жасау барысында 303 зат есім, 51 сын есім және 14 етістік бар екені анықталды.

Қолжазба авторы сөздік бөлімінде қыпшақ тілінің лексикасын алфавиттік ретпен емес, тақырыптық жағынан әртүрлі топқа бөліп көрсеткен. Автордың жіктеуі бойынша сөздер төмендегідей топтарға бөлінген: ұлы атаулар (الاسم العظيم [al-ismu-l-’azīm]); төмендегілер (أسماء السفليات الارض) [’asmā’u-s-sufliijāti-l-’ard]); жан-жануарлар (أسماء الحيوانات وأشرفها [’asmā’u-l-ḥaiḡānāti ۋa’ ašrafihā]); ағзалар (الأعضاء [al-’a’ḡā’]); сыртқы және ішкі мүшелер (الأجزاء الظاهرة والباطنة [al-’ğzā’u-z-zāhirati ۋa-l-bāḡina]); үй жануарлары (الحيوانات الأهلية [al-ḥaiḡānātu-l-’ahlījja]); жабайы жануарлар (الوحش [al-ḡaḡš]); жәндіктер мен бауырымен жорғалаушылар (الحشرات وحشاش الأرض) [al-ḡaḡarātu ۋa ḡaḡāḡsu-l-’ard]); құстар (الطيور [aḡ-ḡaiḡūr]); тағамдар мен сусындар (المأكول والمشروب) [al-ma’kūlu ۋa-l-maḡrūb]); жемістер (الفواكه [al-faḡākih]); дәнді дақылдар мен көкөністер (الزرورع) [az-zurū’u ۋa-l-ḡubūbu ۋa-l-ḡaḡraḡāt]); адам киімдері мен ат әбзелдері және соғыс құралдары (الملبوس للادمي والخيل والات والحرب) [al-malbūsu li-l-’ādamiijj ۋa-l-ḡaiḡli ۋa-l-’ālāti ۋa-l-ḡarb]); үй жабдықтары, тамақ пісіруге және тамақ жеуге арналған құралдар (فيما يحتاج اليه في البيوت من الفرش والة الطبخ والأكل [fīmā ḡaḡḡāḡu ’ilāḡhi fi-

l-buḥūti mina-l-faraṣi ға 'ālatu-t-ṭabḥ]); түстер мен сипаттар бөлімі.

Көлемі жиырма төрт парақтан тұратын «Әд-Дурра» ескерткішінде арабша-қыпшақша сөздердің тізімі берілген. Арабша сөздер қара сиямен, ал қыпшақ тіліндегі сөздер қызыл сиямен, анық, түсінікті жазу үлгісімен жазылған. Сөздердің қаракаттары да түгел қойылып, жоғарыдан төмен қарай бағанамен тізілген, үстіңгі жазу арабша, астыңғы жазу қыпшақша берілген. Автор оқырман-дарға пайдалану оңай болу үшін еңбекті тараулар, бөлімдер мен бөлімшелерге бөліп отырғандығын ескертеді [6, п. 2/А].

Араб сөздерінің семантикалық классификациясына орай тиісті лексикалық материалдар 24 тарауға бөлініп берілген. Сөздіктің алғашы бөлімдерінде зат есімге жататын түрлі атаулар мен оларға қатысты сипаттар, түркі тіліндегі сандардың тізімі берілсе, соңғы жиырма төртінші бөлімде түркі-қыпшақ тілінде жиі айтылатын, кең қолданыстағы сөз тіркестері мен дайын сөйлемдер берілген. Аталған бөлімде әртүрлі тақырыптағы екі жүз отыз бес тіркес берілген. Қолжазбадағы тілдік материалдарға талдау жасаудың нәтижесінде, соңғы бөлімдегі сөздерді есепке алмағанда, сөздікте барлығы бір мың жетпіс сөз жинақталғандығы анықталды. Бірақ автордың бір сөздің бірнеше нұсқасын немесе әр тақырыптық топта бір сөзді қайталап беруіне байланысты, сөздікте бір мың он алты сөз бар екендігі анықталды. Оның ішінде қолжазбаның «түрікше сандар» атты жиырмамыншы бөлімінде жүз елу екі сөз берілген. Мұнда түркі-қыпшақ тіліндегі бірден жүзге дейінгі сандар, ондықтар, жүздіктер мен мыңдықтар, сонымен қатар сан есімге қатысты сөздердің тізімі көрсетілген. Қолжазба авторы керек жерлерде түркі-қыпшақ тіліндегі сөздердің бірнеше жазылу үлгісін, синонимдерін беріп отырған. Сөздіктің лексикалық қорына талдау жасау барысында жинақталған сөздердің барлығы есім сөздер екендігі анықталды. Тек соңғы жиырма төртінші бөлімде етістікті тіркестер берілген.

Қолжазба авторы түркі-қыпшақ тіліндегі сөздерді лексика-семантикалық жағынан төмендегідей бөлімдерге топтап жинақтаған: Құдіретті Аллаһ, көк және көктегілер, жер және жердегілердің атаулары (اسم الله عز و جل و السماء و ما فيها) [ismu-l-Lāhi 'azza ға ḡalla ға-s-smā'u ға mā fihā ға-l-'arḍu ға mā fihā]; сусындар (المياه) [al-miḥāh]; әсем иістер (المشهور) [al-mašmūm]; жемістер (الفواكه) [al-faḡākih]; ағаштар (الأشجار) [al-'ašḡār]; дәнді-дақылдар (الحبوب) [al-ḥubūb];

тағамдар (المأكول) [al-ma'kūl]; үй жануарлары (البهائم) [al-bahā'im]; жабайы жануарлар (الوحوش) [al-ḡuḡūš]; мінілетін жануарлар (الحيوان المربوب) [al-ḡaiḡānu-l-markūb]; түстер (الألوان) [al-'alḡān]; жәндіктер (الحشرات) [al-ḡaṣarāt]; ыдыс-аяқтар (الماعون) [al-mā'ūn]; соғыс құралдары (آلة الحرب) ['ālatu-l-ḡarb]; құс атаулары (أسماء الطيور) ['asmā'u-t-ṭiḡūr]; маталар мен киімдер (القماش والملبوس) [al-qumāšu ға-l-malbūs]; адам ағзалары (أعضاء الانسان) ['a'ḡā'u-l-insān]; адам сипаттары мен түстері (صفات الناس) [ṣifātu-n-nāsi ға 'alḡānihā]; түрікше сандар (الأعداد بالتركية) [al-'a'ḡādu bi-t-turkiyya]; кәсіп атаулары (أسماء الصناعات) ['asmā'u-ṣ-ṣinā']; түрікше адам есімдері (أسماء الترك) ['asmā'u-t-turk]; түрікше әйел есімдері (أسماء نساء الترك) ['asmā'u nisā'i-t-turk]; сөз тіркестері (تركيب الكلام والكلمات) [tarkību-l-kalāmi ға-l-kalimāt].

Мәмлүктер билігі кезінде дүниеге келген басқа да еңбектер сияқты «Тәржұман» ескерткішінің алпыс үш парақтан тұратын бірінші бөлімінде арабша-қыпшақша сөздердің тізімі беріліп, араб тіліндегі сөздер қара сиямен, түркі-қыпшақ тіліндегі сөздер қызыл сиямен жазылған. «Тәржұман» сөздігінің лексикалық қорын зерттеген А. Құрышжанов сөздіктің бірінші бөлімі қырық бір бөлімнен тұратындығын көрсетеді [7, с. 51]. Зерттеу барысында қолжазба авторы кіріспе бөлімде еңбектің құрылымы туралы хабар бергендігі анықталды. Еңбек төрт бөлімнен тұрады: бірінші бөлім есім сөздер (القسم الأول في الأسماء فقط) [al-qismu-l-'aḡḡalu fī-l-'asmā'i faḡaṭ], екінші бөлім етістіктің масдары мен бұйрық райы (القسم الثاني في مصادر الأفعال والأمرها) [al-qismu-t-ṭānī fī maṣādūr-l-'af'ālī ға 'amriḡā], үшінші бөлім есім сөздер мен етістіктердің түрлері (القسم الرابع في تصريف الكلام والأفعال) [al-qismu-r-rābi' fī taṣriḡi-l-kalāmi ға-l-'af'āl] және төртінші бөлім сөйлемдер (القسم الرابع في ضوابط الكلام وما لايد منه) [al-qismu-r-rābi' fī ḡaḡābiti-l-kalāmi ға mā lā budda minh]. Бірінші бөлімде берілген есім сөздер жиырма алты тақырыптық топқа бөлінген: ұлы атаулар мен оған қатыстылар (الأسماء العلويات وما يقار بها) ['asmā'u-l-'alaḡiḡiḡāti ға mā ḡuḡāribuhā]; жер-су атаулары (الأرض وما فيها) [al-'arḡu ға mā fihā mina-l-'amākin]; су мен оның ішіндегілер (المياه وما فيها) [al-miḡāhu ға mā fihā]; ағаштар, жемістер мен өсімдіктер (الأشجار و النباتات والفواكه) [al-ašḡāru ға-l-faḡākiḡu ға-n-nabāt]; егін және дәнді-дақылдар (الزراعات والأها والحبوب) [az-zrā'ātu ға-l-'aha ға-l-ḡubūb]; құстар (الطيور وما ناسبها) [al-ṭiḡūrū ға mā nāṣabahā]; жабайы жануарлар (الوحوش وما ينبغها) [al-ḡuḡūšu ға mā ḡanbaḡuhā]; жәндіктер (الحشرات ويشبهها) [al-ḡaṣarātu ға ḡuṣbuhuhā]; жылқы, оның жыныстары мен

түстері (الخيل وأجناسها وألوانها) [al-ḥāḥlu ʔa 'aḡnāsuhā ʔa 'alūānuhā]); жылқы, соғыс құралдары мен қару-жарақтар (عدد الخيل والسلاح والحرب) ['adadu-l-ḥāḥli ʔa-s-silāḥi ʔa-l-ḥarbi]); түйе және сиыр (الجمال) [al-ḡimālu ʔa-l-baqar]; қой және ешкі (الغنم والماعز) [al-ḡanam ʔa-l-mā'iz]; тағамдар мен су-сындар және сүт өнімдері (الأطعمة والمأكول والمشروب) [al-'aḡ'imatu ʔa-l-mā'kūlu ʔa-l-maḡrūbu ʔa-l-'albān]; үй жиһаздары, төсеніштер мен әйелдерге қатысты заттар (أثاث البيت والفرش وما تخص بالنساء) ['aḡātu-l-bāḥti ʔa-l-firāḥi ʔa mā taḡuḣḣu bi-n-nisā'); киімдер мен маталардың түрлері (الملبوس والأقمشة) [al-malbūsu ʔa-l-aqmiḣḣatu ʔa 'anūā'uhā ʔa mā nāsabahā]); адамның сыртқы және ішкі ағзалары (أعضاء الإنسان الظاهرة والمعا الباطنة) ['a'ḡā'u-l-'insāni- z-zāhirati ʔa-l-ma'ā-l-bāḥina ʔa ma'ahā]); сандар (الأعداد والحساب) [al-'a'dādu ʔa-l-ḥisāb]); кәсіп атаулары мен дәрежелері (الصناعات) [aḣ-ḣanāḥi'ū ʔa 'adaduhā ʔa marāḥibu-n-nās]); адам сипаттары (صفات الناس) [ḣifātu-n-nās]; жалпы атаулар мен олардың антонимдері (اسم كل شي وضده) [ismu kulli ḣai ʔa ḣidduh]); уақыт (في الأوقات) [fi-l-'aḡqāt]; түркі есімдерінің түсіндірмесі (في تفسير الأسماء التركية وغيرها) [fi tafḣiri-l-'asmā'i-t-turkiḣḣati ʔa ḡaiḣuhā]); түстер (الألوان) [al-'alūānu ʔa ta'kīdātuhā]); металл атаулары (المعادن) [al-ma'ādin]); туыстық, таныстық, мырза, мәмлүк және ханым мен күн атаулары (الأقارب والموالي والمماليك في الأئزام والمعارف)

[al-'aḡārifu ʔa-l-maḡālī ʔa-l-mamālīku fi-l-'alzāmi ʔa-l-ma'ārif]); ауру-сырқат, дәрі-дәрмек және өлім (الأمراض والعلل والأدوية والموت) [al-'amrāḡu ʔa-l-'ilalu ʔa-l-'adūḣḣatu ʔa-l-maḡt]).

Ә.Т. Қайдаровтың көрсеткен «Табиғат», «Адам» және «Қоғам» макросистемалық жүйесі іштей бірнеше топқа жіктеліп, кез келген тілдің лексикасын жүйелеп зерттеуге негіз бола алады. Сондықтан мәмлүктер кезінде жазылған «Әл-Қауанин», «Әд-Дурра» және «Тәржуман» ескерткіштерінде жинақталған түркі-қыпшақ тіліндегі сөздерді үлкен үш лексика-семантикалық топқа жіктеп көрсетсек болады:

- 1) Адам әлемі лексикасы;
- 2) Табиғат пен жануарлар әлемі лексикасы;
- 3) Материалдық мәдениет лексикасы.

Тілдік материалдардың молдығы мен автордың түркі-қыпшақ тіліндегі сөздерге байланысты беріп отырған қосымша ақпараттардың жинақталғанына байланысты аталған қолжазба өте құнды тілдік дерекөз болып табылады. Бұл еңбектің ерекшелігі ретінде қолжазба авторының сөздердің диалектік ерекшелігі мен парсы, моңғол тілдерінен енген сөздерге белгі қоюын айтуға болады. Сонымен қатар жиырмасыншы бөлімде есім сөздердің антонимдік жұп арқылы берілуі қолжазбаны мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған басқа ескерткіштерден ерекшелей түседі.

Әдебиеттер

- 1 Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 271 б.
- 2 Ескеев М.Қ. Көне түркі жазба мұраларының лингвофилософиялық негізі. – Астана: Сарыарқа, 2011. – 320 б.
- 3 Ermers R. Turkic Forms in Arabic Structures: the description of Turkic by Arabic Grammarians. – Nijmegen, 1995. – 260 p.
- 4 Қазақстан: Ұлттық энциклопедия / бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998.
- 5 القوانين الكلية لضبط اللغة التركية. – اسطنبول: المكتبة السوليمانية. – الرقم 1559. – 85 ص.
- 6 كتاب الدرّة المضوية في اللغة التركية على التمام و الكمال. – فلورانس: المكتبة لورينزيانا. الرقم 130. – 24 ص.
- 7 Құрышжанов Ә. Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. «Тюркско-арабского словаря». – Алма-Ата, 1970. – 234 с.

References

- 1 Mankeeva Zh.A. Madeni leksikanayn ulttyk sipaty. – Almaty: Gylym, 1997. – 271 b.
- 2 Eskeev M.Q. Kone turki zhazba muralarynyn lingvofilosofiyalyq negizi. – Astana: Saryarqa, 2011. – 320 b.
- 3 Ermers R. Turkic Forms in Arabic Structures: the description of Turkic by Arabic Grammarians. – Nijmegen, 1995. – 260 p.
- 4 Qazaqstan: Ultytyk ensiklopediya / bas redaktor A. Nysanbaev. – Almaty: Qazaq ensiklopediyasy, 1998.
- 5 القوانين الكلية لضبط اللغة التركية. – اسطنبول: المكتبة السوليمانية. – الرقم 1559. – 85 ص.
- 6 كتاب الدرّة المضوية في اللغة التركية على التمام و الكمال. – فلورانس: المكتبة لورينزيانا. الرقم 130. – 24 ص.
- 7 Kuryshzhanov A. Issledovanie po leksike starokypchakского pismennogo pamyatnika XIII v. «Turksko-arabskogo slovarya». – Almaty, 1970. – 234 s.